

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.511(71)

Варунц Л. Д.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ У КАНАДІ

FEATURES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE HEAD OF STATE IN CANADA

Стаття присвячена дослідженню особливостей конституційно-правового статусу глави держави у Канаді як одному із найважливіших інститутів конституційного права.

Ключові слова: *глава держави, конституційно-правовий статус, Канада, повноваження.*

Статья посвящена исследованию особенностей конституционно-правового статуса главы государства в Канаде как одному из важнейших институтов конституционного права.

Ключевые слова: *глава государства, конституционно-правовой статус, Канада, полномочия*

The article is devoted to the study of the peculiarities of the constitutional and legal status of the head of state in Canada as one of the most important institutions of constitutional law.

Key words: *head of state, constitutional and legal status, Canada, credentials.*

Постановка проблеми. Вимоги демократизації й гуманізації державного життя, утвердження верховенства права й законності, підвищення ефективності державної влади потребує оптимізації інституційно-функціональної організації влади у відповідність з динамічно змінюваними суспільними відносинами. Питання щодо конституційно-правового статусу глави держави в аспекті належного визначення повноважень органів публічної влади вважається сучасними політиками наріжним каменем побудови дієздатної, демократичної та соціальної держави.

Актуальність обраної теми нашого дослідження обумовлена тим, що успішне проведення реформування органів влади в Україні неможливе без вивчення досвіду державницьких реформ зарубіжних країн. За умови, коли зовнішня політика України спрямована на сприйняття міжнародних стандартів, існує нагальна потреба вивчення зарубіжного досвіду, зокрема Канади – країни, українська діаспора якої є найбільшою у світі і яка, за рівнем соціально-економічного розвитку та демократичністю владних інституцій, є однією зі світових лідерів – щодо реформи державних інституцій, удосконалення форми правління з метою конструктивного використання цього досвіду в ході проведення відповідних реформ в Україні.

Стан дослідження. Вивчення стану наукової розробленості проблеми щодо конституційно-правового статусу глави держави як одного із найважливіших інститутів сучасного світу, є досить актуальним, оскільки, не дивлячись на достатню кількість наукових розробок філософських, теоретико-правових аспектів даної проблематики, необхідно зазначити,

що спеціальних робіт, присвячених особливостям інституту глави держави, зокрема його конституційно-правовому статусу в монархічних федеративних державах і Канаді, недостатньо.

Окремі аспекти даної проблематики вже отримали своє висвітлення у працях таких вітчизняних науковців, як: В.Б. Авер'янов, Ф.Г. Бурчак, А.С. Белоус, В.І. Головатенко, Г.В. Задорожня, А.М. Колодій, Ю.М. Коломієць, В.В. Копейчиков, А.І. Кудряченко, Н.Г. Плахотнюк, В.Ф. Погорілко, С.Г. Серьогіна, В.В. Сухонос, Ю.М. Тодика, В.Н. Шаповал, В.Д. Яворський; таких зарубіжних науковців, як: М.В. Баглай, Н.О. Богданова, Ю.М. Козлов, В.В. Лазарев, В.В. Маклаков, М.Н. Марченко, А.А. Мішин, Б.О. Страшун, Ю.М. Тихомиров, В.Е. Чіркін, С.А. Шатилов, Л.М. Ентін та інші.

Питання щодо правового статусу глави держави у країнах Центральної та Південно-Східної Європи і, зокрема, Канади розглядалися також у навчальних посібниках М.В. Баглая, Б.А. Страшуна, В.С. Чиркіна та інших. В іноземній конституційно-правовій науці, насамперед у канадській, розглядалися деякі теоретичні та практичні аспекти конституційно-правового статусу глави держави, зокрема: Дж. Белкінім, М. Бастарашем, Р. Бернауером, Г. Венгером, Х. Дешвудом, А. Кононовим, Ф. Робертом, Б. Стивенсоном та іншими науковцями. Однак на сьогодні питання щодо особливостей конституційно-правового статусу глави держави у Канаді залишається відкритим і потребує подальших досліджень.

Метою нашої наукової статті є поглиблення теоретичних знань щодо конституційно-правового статусу глави держави у Канаді. Звичайно, викла-

дені у даній науковій статті матеріали можуть бути використані практично, а саме: в науково-дослідницькій сфері для подальших наукових досліджень цієї проблеми; в науково-освітній сфері під час викладання навчальних дисциплін; у науково-методичній сфері з метою вдосконалення, розробки навчальних програм, підручників і навчально-методичних посібників.

Виклад основного матеріалу. Активне використання поняття «глава держави» розпочалось в ХІХ ст. ученими Німеччини, Франції, Італії, Великої Британії, що сприяло його інституціоналізації.

Слід акцентувати увагу на тому, що вперше визначення «правовий статус глави держави» як особливе юридичне становище, зумовлене наданням йому реальних та почесних переваг, сформулював М.М. Коркунов. Він зазначив, що реальними перевагами є: «безвідповідальність, недоторканність, особливе матеріальне забезпечення», почесними – «користування титулом, гербом, печаткою, носіння корони, порфіри, скіпетру, здійснення церковними службами молитов за монарха; святкування днів його народження, тезоіменитства, вступу на престол і вінчання на царство; оголошення загального трауру на випадок його смерті» [1, с. 40].

Відмітимо, що еволюційну зміну правового статусу глави держави виразно окреслив О.С.Алексєєв: «Монарх у сучасній державі перестає бути земним богом. Монарх – особа, яка згідно із законами держави покликана бути верховним державним органом. Він відрізняється від інших членів союзу не фізичними чи духовними якостями, а тільки ознаками юридичними, зумовленими тими повноваженнями, якими його наділяють основні закони держави» [2, с. 10-11].

Зазначимо, що С.А. Котляревський, проаналізувавши місце і роль глави держави в системі органів влади, відмітив, що політико-правовий вплив глави держави в механізмі публічної влади залежить не від різновиду його юридичної форми (президент чи монарх), а від реального змісту його повноважень [3, с. 151]. У даному аспекті реальний зміст повноважень глави держави, зокрема Канади, залежить від форми правління. Слід звернути увагу на те, що Канада належить до англосаксонської правової сім'ї [4, с. 390], яка сформувалася на основі загального права, «домінуючою частиною, ядром якого є англійське право» [5, с. 134, 135]. Зауважимо, що спочатку, до ХVІІІ ст., загальне право розвивалось у Великій Британії, а згодом було привнесене в правові системи інших країн, зокрема Канади [6, с. 119].

Проаналізувавши основні етапи становлення канадської державності, слід відмітити, що загалом політичний курс Канади є певною мірою номінацією англійської та американської правових систем, однак володіє й власними, притаманними йому особливостями. На відміну від США, у Канаді не відбулося революційного розриву з минулим. На протязі ХІХ ст. вона йшла за Великобританією шляхом конституційної еволюції. При цьому процес формування політичного устрою Канади збагачувався іде-

ями та інститутами, котрі були запозичені у США, включаючи принцип федералізму.

Конституційний Акт 1867 року, який мав назву «Акт про Британську Північну Америку», поклав початок канадській державності, закріпив федеративний устрій (хоча сам термін «федерація» у ньому не використовувався) і парламентарну форму правління.

Зазначимо, що належність Канади до Британської Співдружності Націй свідчить про їх тісний конституційний зв'язок, базовим елементом якого є глава держави. Конституційно – правовий статус англійського монарха у Співдружності Націй визначив Вестмінстерський статут 1931р.: «Корона є символом вільного об'єднання Британської Співдружності Націй», які об'єднуються спільною відданістю короні [7, с. 89].

Звернемо увагу на те, що нормативну основу регламентації конституційно-правового статусу глави держави у Канаді становлять понад два десятки конституційних актів, до яких належать: Закон про Британську Північну Америку 1867 р., Конституційний акт 1982 р. [8] та ін. Зокрема, Конституційний Акт 1982 року, певною мірою, став результатом компромісу між федерацією і провінціями, Канадою й колишньою метрополією поряд із суверенітетом Канади та конституційною незалежністю від Великобританії [9, с. 169].

Оскільки за формою правління Канада відноситься до парламентарних монархій, входить до Співдружності націй, офіційним главою держави є Її Величність Королева Великобританії, яка з 6 лютого 1952 року також носить титул «Королева Канади». Офіційним представником Королеви у Канаді є генерал-губернатор. Його величність генерал-губернатор є також Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил Канади і виконує королівські обов'язки за відсутності Королеви. Генерал-губернатор призначається Королевою за порадою Прем'єр-міністра строком на чотири роки [8, с. 352].

Слід акцентувати увагу на тому, що генерал-губернатор представляє монарха на федеральному рівні, на провінційному рівні – лейтенант-губернатори. Дані посадові особи наділені майже всією повнотою влади монарха і мають так звані королівські прерогативи. Зокрема, генерал-губернатор має повноваження двох видів в силу особливих прерогативних повноважень, формально переданих йому англійською Короною. Він має право вирішувати важливі питання зовнішньої політики, включаючи ратифікацію міжнародних договорів, оголошення війни та укладення миру. Фактично ці повноваження здійснюються Прем'єр-міністром, що приймає рішення після консультацій із членами Кабінету, а в ряді випадків – на підставі особливих декларацій, схвалюваних обома палатами Парламенту. Інша група повноважень реалізується при виданні генерал-губернатором нормативних актів за прямим чи непрямым дорученням парламенту. На практиці ця нормотворча діяльність здійснюється урядом, а глава держави лише оформлює рішення кабінету особли-

вими актами – наказами в раді. Всі акти генерал-губернатора набирають сили тільки після їхнього підписання Прем'єр-міністром або іншим членом Кабінету міністрів. Конституція передбачає створення особливого органу – ради (аналог британської Таємної ради), члени якого призначаються генерал-губернатором. Офіційною функцією Таємної ради є надання допомоги главі держави, але фактично вона не грає серйозної ролі. Генерал-губернатор признає одного чи декількох своїх заступників.

Функції генерал-губернатора мають здебільшого формальний характер. Теоретично він може відмовитися схвалювати законодавчий акт, прийнятий канадським парламентом, але на практиці він ніколи цього не робив. Рішення уряду передаються на затвердження генерал-губернаторові у вигляді «рекомендацій», але той зазвичай просто санкціонує їх. Він може відмовитися розпустити нижню палату парламенту за рекомендацією прем'єр-міністра, якщо партія останнього зазнала поразки на виборах. До повноважень генерал-губернатора належить призначення прем'єр-міністра, але практично на цей пост завжди призначається лідер партії чи коаліції, яка отримала більшість на парламентських виборах. Він приводить до присяги його і усіх членів Кабінету міністрів, формально займається частиною функцій уряду, признає вибори до палати громад, признає главу уряду – Прем'єр-міністра та приводить до присяги його і усіх членів Кабінету міністрів, формально займається частиною функцій уряду.

Генерал-губернатор має прямий зв'язок з монархом і в разі необхідності є фактичним главою держави.

Зауважимо, що одним з елементів конституційно-правового статусу глави держави є його компетенція. Компетенція глави держави – це встановлені і гарантовані конституційним законодавством його права та обов'язки, форми і методи їх реалізації, а також предмети відання [10, с. 360].

Слід зазначити, що за главою держави традиційно залишається прерогатива верховного представництва держави. Реалізацію представницької компетенції монарх, незважаючи на його номінальну функціональну значимість у механізмі державної влади, здійснює саме як глава держави. Слід звернути увагу на те, що особливість конституційних норм, що визначають внутрішньопредставницьку компетенцію глави держави, порівняно із зовнішньопредставницькою, полягає у тому, що вони за своїм змістом є програмно-декларативними, загальними, тому потрібна їх вичерпна нормативна конкретизація. Конституційні норми, що визначають зовнішньопредставницьку компетенцію глави держави, а саме: церемоніально-статусну репрезентацію держави; ведення дипломатичної політики, укладення договорів, забезпечення оборони держави (оголошення війни) тощо, за своїм змістом є більш конкретними і предметно визначеними [9, с. 303-307].

Принагідно зазначимо, що у країнах англо-саксонської правової сім'ї установча компетенція глави держави щодо формування уряду, у т.ч. Канади, окреслю-

ється статусно-декларативною роллю глави держави в реалізації ним цієї компетенції, тобто є незначною.

Установча компетенція глави держави щодо уряду різниться способами її реалізації (дискреційна, дольова, за згодою, статусно-декларативна), що об'єктивує ступінь його функціональної самостійності в установчому процесі. Установча значимість глави держави у формуванні уряду може варіюватися від номінально-декларативної до дискреційно-повноважної [9, с. 330].

Глава держави як орган державної влади наділений нормотворчою компетенцією, що передбачена його правовим статусом як верховного головнокомандувача збройних сил держави, а також квазісудовою (помилювання) і номінаційною (нагородження, присвоєння почесних та інших звань, присвоєння титулів, вирішення питань у сфері громадянства) компетенціями. Він здійснює верховне представництво держави всередині країни і за її межами та забезпечений гарантіями державного захисту.

Зноси глави держави і парламенту в умовах демократії становлять систему послідовних та взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення певного результату та ґрунтуються на паритеті їхніх конституційних прав та обов'язків, предметів відання, політико-правових умов, за яких можлива реалізація ними певної предметної компетенції. Зауважимо, що Королева входить до складу федерального парламенту – законодавчої гілки державної влади. Слід відмітити, що у зносинах з парламентом глава держави при парламентській монархії більше «спостерігає» за діями як парламенту, так і уряду, проте в разі виникнення конфлікту уповноважений виступати посередником між ними та вирішувати його в межах своєї компетенції. Разом з тим, зноси глави держави і парламенту передбачені змістом їхньої компетенції і становлять систему послідовних та взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення певного результату.

Звернемо увагу на те, що закон, прийнятий парламентом, повинен отримати королівську санкцію, тобто акт, згідно якого монарх або його представник схвалює прийнятий парламентом закон. Теоретично монарх має право на погодження кожного з законів, але згідно з конституційним звичаєм, монарх автоматично затверджує сукупність законів, прийнятих парламентом. Як правило, монархи поважають рішення, прийняті парламентом і використовують свої прерогативи і виняткові повноваження дуже рідко. Наприклад, якщо порушено кримінальну справу проти федерального уряду, у якості відповідача формально вказують Її Величність Королеву Канади.

Зазвичай під федеральними законами свій підпис ставить генерал-губернатор, під провінційними – лейтенант-губернатор. Разом з тим, кожен закон має бути завірений Великою печаткою Канади або печаткою відповідної провінції. Генерал-губернатор має можливість за бажанням монарха залишити за ним право ратифікувати закон, щоб надати йому можливість прийняти особисте рішення щодо конкретного

закону. Лейтенант-губернатори також можуть використати дану можливість, щоб дозволити генерал-губернатору прийняти рішення або за його бажанням передати закон монарху. Монарх має право відхилити закон на термін, передбачений канадською Конституцією. Генерал-губернатор або його замісник можуть схвалити закон від імені Королеви.

Монарх визнається «джерелом справедливості» і відповідальний за верховенство справедливості по відношенню до своїх підданих. Разом з тим, монарх не втручається особисто в юридичні справи. Таким чином, юридичні функції виконуються від його імені. Крім того, монарх слугує символом судової влади і законності судових органів. Монарх також займає посаду Почесного комісара Королівської Канадської кінної поліції [11, с. 330].

Отже, формально, Королева, як глава держави, наділена значним обсягом повноважень, які ще називають королівськими прерогативами. Разом з тим, королівські прерогативи мають обмеження. Наприклад, питання, пов'язані з оподаткуванням або збором нових податків, потребують законодавчого закріплення.

Фактично монарх виконує лише представницькі функції, виступає символом нації, гарантом її єдності. Всі акти монарха мають бути схвалені міністрами (інститут контрасигнатури) [12, с. 27 – 28].

Монарх має й інші повноваження, зокрема, щодо міжнародних договорів, зовнішньої політики, війни і миру. Зокрема, генерал-губернатор від імені королеви приймає дипломатів іноземних держав.

Будь-які зміни правового положення монарха або представників монарха у Канаді потребують згоди Сенату, Палати общин, а також усіх палат парламентів у провінціях.

Зазначимо, що систему гарантій конституційно-правового статусу глави держави становлять: конституційно-правові, процесуально-організаційні, матеріально-фінансові, організаційно-правові та атрибутивно-церемоніальні.

Зокрема, атрибутивно-церемоніальні гарантії охоплюють його право на особливе формулярно-церемоніальне звернення, право на особливий захист честі і гідності глави держави, право на урочистий прийом і підкреслено шанобливе ставлення до глави держави та ін.

Слід звернути увагу на те, що за політико-територіальним устроєм Канада є федеративною державою. Адміністративні органи провінцій Канади побудовані за тим самим принципом, що й федеральні. У країнах англосаксонської правової сім'ї політична система розподілу повноважень між органами державної влади ґрунтується на принципі, за яким главі держави належить влада, а управління державою – уряду.

Висновки. Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що генеза конституційно-правового статусу глави держави у Канаді нерозривно пов'язана з інститутом англійського монарха, який тут царює, проте не править. Слід зазначити, що перебування Канади у статусі колишньої колонії Великої Британії зумовило суттєвий вплив на утвердження і функціонування інституту глави держави. Генерал-губернатор, який є представником Її Величності, не володіє значними повноваженнями, оскільки державне управління здійснюють парламент та уряд [9, с. 169].

Необхідно відмітити, що глава держави у Канаді номінально посідає вище місце в ієрархії державних органів відповідно до конституційного законодавства та усталених традицій, здійснює верховне представництво держави всередині країни і за її межами та забезпечений гарантіями державного захисту.

Незважаючи на різну форму правління Канади та України, досвід Канади щодо конституційно-правового статусу глави держави є корисним для нашої країни в аспекті створення належного правового забезпечення процесів державотворення, а питання щодо взаємовідносин глави держави з гілками державної влади, зокрема виконавчої, є одним із напрямків подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коркунов Н.М. Русское государственное право. Введение и общая часть / Н.М. Коркунов. – СПб.: Типогр. М. Стасюлевича, изд. 6-е, 1909. – Т. 1. – 630 с.
2. Алексеев А.С. Безответственность монарха и ответственность правительства / А.С.Алексеев. – М.: Типогр. тов. И.Д. Сытина, 1907. – 71с.
3. Котляревский С.А. Конституционное государство. Юридические предпосылки русских Основных Законов / С.А. Котляревский; [под ред. и с предисл. В.А. Томсинова]. – М.: Зерцало, 2004. – 392 с.
4. Лафитский В.И. Сравнительное правоведение в образах права. / В.И. Лафитский. – М.: Статут, 2010. – Т.1 – 429 с.
5. Марченко М.Н. Правовые системы современного мира: [учебное пособие] / М.Н.Марченко. – М.: Зерцало. – 2009. – 528 с.
6. Шатилова С.А. История государства и права зарубежных стран: [учебное пособие] / С.А. Шатилова. – М.: ИНФРА. – 2013. – 272 с.
7. Кольбенко А. Передумови прийняття та зміст Вестмінстерського статуту 1931 р. утворення Британської співдружності / А. Кольбенко. – Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 89
8. Конституції зарубіжних країн: [навчальний посібник] / [авт.-упор. В.О. Серьогін, Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін.]; за заг. ред. к.ю.н., доц. В.О.Серьогіна. – Харків: Видавництво «ФИНН», 2009. – 664 с.
9. Задорожня Г.В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: [монографія] / Г.В. Задорожня. – К.: Альтерта, 2016. – 552 с.
10. Задорожня Г.В. Конституційне право України: [навч. посіб.] / Г.В. Задорожня, Н.К. Шаптала. – Д.: ЛізуновПрес, 2012. – 472 с.
11. Канадская монархия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%8F.
12. Теорія держави і права: [посіб. для підгот. до держ. іспитів] / [Д.В. Лук'янов, С.П. Погребняк, Г.О. Христова]: заг. ред. О.В. Петришина. – 4-те вид., допов. і змін. – Х.: Право, 2015. – 204 с.